ТИПОЛОГІЯ МОТИВІВ УМИСНОГО ВБИВСТВА: ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ І КЛАСИФІКАЦІЯ

Губеня В. І., *Київський університет інтелектуальної власності та права*

DOI: 10.53672/ej.6.2026.05.03 Check for updates

Анотація. У тезах здійснено порівняльний аналіз підходів до класифікації мотивів умисного вбивства (О. Цільмак, Дж. Дуглас зі співавторами, Дж.-К. Фінлі, Н. Сен-Гупта та Р. Генлон) і обґрунтовано узагальнену типологію мотивів за трьома критеріями: спрямованістю спонукання, характером формування мотивації та її структурою. Автор розмежовує поняття мотиву, мети та мотивації, виокремлює основні групи мотивів (корисливі, помсти й образи, ревнощів і власницького контролю, агресивно-конфліктні, домінування та контролю, ідеологічної ненависті, усунення перешкоди) і наголошує на можливості поєднання декількох мотивів у межах одного злочину. Запропонована модель спрямована на впорядкування психологічного аналізу обставин умисного вбивства в юридичній психології.

Ключові слова: умисне вбивство, мотив злочину, типологія мотивів, мотивація, юридична психологія

Постановка проблеми. Умисне вбивство є складним соціально-психологічним явищем, розуміння якого потребує аналізу не лише обставин злочину, а й внутрішніх спонукань особи, яка його вчинила. За зовні подібними діями можуть стояти різні мотиви: помста, ревнощі, корислива зацікавленість, прагнення контролю, особиста неприязнь або ідеологічна ненависть. Водночас один злочин може бути зумовлений декількома мотивами, які взаємодіють між собою.

Складність проблеми полягає у відсутності універсального пояснення мотивації умисного вбивства. Надмірно узагальнена класифікація не враховує психологічних відмінностей між злочинами, тоді як надмірна деталізація ускладнює їх порівняння. Тому важливо систематизувати мотиви за спільними критеріями, розмежувати їхній психологічний зміст і визначити можливості застосування типології в юридичній психології.

Мета. Проаналізувати основні підходи до класифікації мотивів умисного вбивства, порівняти їх за психологічними ознаками та обґрунтувати узагальнену типологію з урахуванням можливості поєднання декількох мотивів у межах одного злочину.

Аналіз стану опрацювання питання. О. Цільмак у праці «Класифікація мотивів і мети умисного вбивства» розглянула взаємозв'язок мотиву та мети й обґрунтувала необхідність їх установлення під час досудового розслідування [1]. Авторка наголошує, що мотиви та цілі пов'язані з потребами, інтересами, потягами й бажаннями особи. Це положення має значення для психологічного аналізу злочинної поведінки, оскільки дає змогу розглядати вбивство не лише як зовнішній акт, а і як результат певної системи спонукань.

Дж. Дуглас, А. Б. Берджесс, А. Г. Берджесс і Р. Ресслер у праці Crime Classification Manual систематизували підходи до класифікації насильницьких злочинів та їхнього розслідування [2]. Їхній підхід орієнтований на впорядкування характеристик злочину, що дає змогу зіставляти обставини події та особливості поведінки правопорушника.

Дж.-К. А. Фінлі, Н. Сен-Гупта та Р. Е. Генлон у дослідженні 2025 року запропонували систему класифікації мотивів убивства Homicide Offender Motive Scale (HOMS). На основі систематичного огляду 77 досліджень автори узагальнили 143 варіанти мотивів, сформували 21 тематичну категорію та об'єднали їх у чотири ширші аналітичні групи: особистісні, когнітивно-практичні (інструментальні), сексуально зумовлені та психотичні мотиви [3]. Дослідники також установи-

ли, що в частині випадків одночасно наявні основний і додатковий мотиви. Це підтверджує необхідність враховувати змішану мотивацію.

Отже, наукові праці дають підстави розглядати мотивацію умисного вбивства як багатокомпонентне явище. Водночас важливим завданням залишається зіставлення класифікаційних підходів за єдиними психологічними критеріями, що дозволяє визначити їхні спільні ознаки та практичне значення.

Виклад основного матеріалу.

1. Мотив, мета та мотивація умисного вбивства

Мотив є внутрішнім спонуканням, яке пояснює, чому особа обирає певний напрям поведінки. Мета відображає результат, якого вона прагне досягти, а мотивація охоплює процес формування, взаємодії та реалізації відповідних спонукань. Ці поняття пов'язані, але не тотожні [1].

Наприклад, прагнення помститися може бути мотивом, тоді як заподіяння смерті конкретній особі виступає способом реалізації злочинного наміру. У корисливому вбивстві внутрішнім спонуканням може бути прагнення матеріальної вигоди, а метою – заволодіння майном потерпілого. Кримінальний закон виокремлює умисне вбивство з корисливих мотивів як кваліфікований склад (п. 6 ч. 2 ст. 115 Кримінального кодексу України) [4]. Водночас однакова мета може досягатися за різних мотивів, а один мотив може поєднуватися з декількома цілями.

Для юридичної психології це розмежування має принципове значення: аналіз лише зовнішніх дій не завжди дає змогу пояснити психологічні причини злочину.

Встановлення мотиву потребує зіставлення поведінки особи, її взаємин із потерпілим, попередніх конфліктів та інших обставин справи.

2. Основні типи мотивів умисного вбивства

За результатами порівняльного аналізу доцільно виокремити такі основні групи мотивів.

Корисливі мотиви. Пов'язані з прагненням отримати матеріальну вигоду, заволодіти майном або усунути перешкоду для досягнення економічної мети. Їхньою характерною ознакою є інструментальне використання злочинної дії для отримання бажаного результату. На відміну від мотивів помсти, центральним є матеріальний інтерес, хоча корисливі спонукання можуть поєднуватися з особистою неприязню.

Мотиви помсти та образи. Формуються у зв'язку з переживанням приниження, зради, несправедливості або заподіяної кривди. Особа може прагнути покарати потерпілого чи відновити суб'єктивно порушене почуття справедливості. Психологічна особливість цієї групи полягає в тому, що значення має не лише об'єктивна подія, а й те, як особа її сприймає та інтерпретує.

Мотиви ревнощів і власницького контролю. Можуть виникати в контексті інтимних або сімейних взаємин. Їхньою основою можуть бути страх втрати партнера, переживання відкидання, прагнення контролювати поведінку іншої людини або небажання прийняти її самостійність. Ревнощі не завжди виступають самостійним мотивом: вони можуть поєднуватися з помстою, агресією та прагненням домінування.

Агресивно-конфліктні мотиви. Пов'язані з ескалацією міжособистісного конфлікту, ворожістю, гнівом або прагненням придушити опір іншої особи. У таких випадках важливими чинниками можуть бути попередні конфлікти, образи та емоційне збудження. Проте інтенсивність емоцій сама собою не доводить відсутності попереднього умислу, тому психологічний аналіз має враховувати весь перебіг подій.

Мотиви домінування та контролю. Виявляються у прагненні встановити або зберегти владу над іншою людиною, нав'язати їй власну волю чи усунути опір. На відміну від ситуатив-

ної агресії, прагнення контролю може бути складником тривалішої моделі взаємин. Ця група частково перетинається з мотивами ревнощів і помсти, що підтверджує умовність поділу мотивів на ізольовані категорії.

Ідеологічні мотиви ненависті та нетерпимості. Зумовлені упередженнями щодо певної соціальної, етнічної, національної або релігійної групи. У такому разі потерпілий може сприйматися не лише як окрема особистість, а і як представник групи, до якої правопорушник відчуває ворожість. На відміну від особистої помсти, джерело спонукання може бути пов'язане із засвоєними переконаннями та груповими стереотипами.

Мотиви усунення перешкоди або приховування іншого злочину. У цих випадках позбавлення життя розглядається як засіб досягнення іншої мети: уникнення викриття, приховування протиправних дій або усунення особи, яку сприймають як перешкоду. Така мотивація має інструментальний характер і може поєднуватися з корисливими спонуканнями.

Наведені категорії є узагальнювальними, а не вичерпними. Їхнє призначення – забезпечити порівняння психологічних механізмів, а не автоматично віднести кожний випадок убивства до однієї незмінної групи.

3. Порівняльний аналіз класифікаційних підходів

Підхід Цільмак акцентує увагу на взаємозв'язку мотиву та мети й необхідності їх установлення в процесі розслідування [1]. Перевагою такого підходу є можливість аналізувати не лише внутрішні спонукання, а й спрямованість поведінки. Водночас для психологічного дослідження необхідно додатково враховувати емоційні стани та характер міжособистісних взаємин.

Праця Дугласа та співавторів спрямована на класифікацію насильницьких злочинів у контексті їхнього розслідування [2]. Її практичне значення полягає в систематизації ознак злочину та використанні класифікацій для впорядкування інформації. Однак класифікація злочинної поведінки загалом не тотожна класифікації мотивів: зовнішні характеристики події не завжди безпосередньо розкривають внутрішні спонукання особи.

Найбільш систематизований сучасний підхід представлений у дослідженні Фінлі, Сен-Гупти та Генлона [3].

Автори не обмежилися переліком окремих мотивів, а об'єднали їх у тематичні категорії з визначеними критеріями. Особливо важливим є врахування основних і додаткових мотивів, що дає змогу уникати надмірного спрощення мотиваційної структури.

Порівняння цих підходів показує, що класифікації виконують різні завдання: одні зосереджені на співвідношенні мотиву та мети, інші – на характеристиках злочину, а сучасні системи намагаються стандартизувати опис мотивів. Тому найбільш доцільним є комплексний підхід, який поєднує психологічний зміст спонукання з його спрямованістю та місцем у загальній структурі злочинної поведінки.

4. Узагальнена модель класифікації мотивів

На підставі порівняльного аналізу пропонується розглядати мотиви умисного вбивства за трьома взаємодоповнювальними критеріями.

Перший критерій – спрямованість спонукання. За ним розрізняються мотиви отримання вигоди, помсти або покарання, домінування та контролю, емоційно-конфліктні мотиви, ідеологічна ворожість та усунення перешкоди.

Другий критерій – характер формування мотивації. За цією ознакою можна розмежовувати мотиви, пов'язані переважно із ситуативним конфліктом, і мотиви, які формувалися впродовж тривалого часу. Це розмежування є аналітичним: тривале формування мотиву не обов'яз-

ково означає попереднє планування злочину, а ситуативне виникнення спонукання не виключає умислу.

Третій критерій – структура мотивації. Вона може бути відносно однорідною, коли домінує одне спонукання, або змішаною, коли взаємодіють декілька мотивів. Наприклад, прагнення помсти може поєднуватися з ревнощами, а корислива зацікавленість – із бажанням приховати інший злочин.

Запропонована модель становить авторське узагальнення опрацьованих класифікаційних підходів. Її наукова новизна полягає в поєднанні трьох критеріїв в єдиній аналітичній схемі, яка дозволяє порівнювати мотиви не лише за їхньою назвою, а й за характером формування та взаємодії. Водночас модель потребує подальшої перевірки на матеріалах конкретних кримінальних проваджень перед використанням як стандартизованого інструменту.

Практичне значення такої систематизації полягає в можливості впорядкувати психологічний аналіз обставин злочину, визначити можливі альтернативні пояснення поведінки та уникнути передчасного висновку про наявність лише одного мотиву. Водночас типологія не дає підстав автоматично визначати особистісні характеристики правопорушника або робити висновки про його винуватість без належних доказів.

Висновки.

1. Мотивація умисного вбивства є складним явищем, у якому можуть поєднуватися особистісні, емоційні, корисливі, інструментальні та ідеологічні спонукання. Мотив, мета й мотивація є взаємопов'язаними, але не тотожними поняттями.

2. Порівняння праць Цільмак, Дугласа та співавторів, а також Фінлі, Сен-Гупти й Генлона засвідчує, що класифікації мотивів виконують різні завдання: пояснюють співвідношення мотиву та мети, систематизують характеристики злочину або формують узгоджені категорії мотивації.

3. На підставі порівняльного аналізу запропоновано узагальнену модель класифікації за трьома критеріями: спрямованістю спонукання, характером формування мотивації та її структурою. Такий підхід дозволяє враховувати як домінантний, так і додаткові мотиви.

4. Науковий внесок роботи полягає в систематизації основних типів мотивів і поєднанні їхнього психологічного змісту з критеріями порівняння. Подальше дослідження доцільно спрямувати на перевірку запропонованої моделі за матеріалами судових рішень у справах про умисні вбивства та оцінювання узгодженості класифікації під час незалежного аналізу тих самих випадків.

Список використаних джерел

1. Цільмак О. М. Класифікація мотивів і мети умисного вбивства. Юридична психологія. 2017. № 1 (20). С. 59–65. URL: https://psychped.navs.edu.ua/index.php/psychped/ article/view/417 (дата звернення: 14.10.2026).

2. Douglas J. E., Burgess A. W., Burgess A. G., Ressler R. K. Crime Classification Manual : A Standard System for Investigating and Classifying Violent Crime. 3rd ed. Hoboken : John Wiley & Sons, 2013. x, 566 p.

3. Finley J.-C. A., Sen-Gupta N., Hanlon R. E. The Homicide Offender Motive Scale (HOMS): A classification system for homicide motives based on a qualitative systematic review. Journal of Forensic Sciences. 2025. Vol. 70, No. 6. P. 2129–2142. DOI: https://doi.org/10.1111/1556-4029.70170

4. Кримінальний кодекс України : Кодекс України від 05.04.2001 № 2341-III. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14 (дата звернення: 14.10.2026).

Typology of Motives for Intentional Homicide: A Comparative Analysis and Classification

Hubenia V. I.

Abstract. The paper presents a comparative analysis of approaches to classifying the motives of intentional homicide (O. Tsilmak; J. Douglas et al.; J.-C. Finley, N. Sen-Gupta and R. Hanlon) and substantiates a generalised typology of motives based on three criteria: the orientation of the underlying impulse, the character of the formation of the motivation, and its structure. The author distinguishes between the concepts of motive, purpose and motivation, identifies the main groups of motives (mercenary; revenge and resentment; jealousy and possessive control; aggressive-conflict motives; domination and control; ideological hatred; removal of an obstacle) and stresses that several motives may combine within a single crime. The proposed model is intended to organise the psychological analysis of the circumstances of intentional homicide in legal psychology.

Keywords: intentional homicide, criminal motive, typology of motives, motivation, legal psychology

Бібліографічний опис (ДСТУ 8302:2015): Губеня В. І. Типологія мотивів умисного вбивства: порівняльний аналіз і класифікація. Судово-психологічна експертиза. Застосування поліграфа і спеціальних знань в юридичній практиці. 2026. Т. 11, № 5 (65). С. 34–38. DOI: https://doi.org/10.53672/ej.6.2026.05.03.